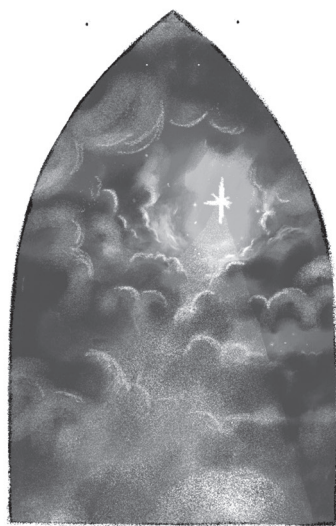

Володимир Лис

ВИФЛЕЄМ

Харків
«ФОЛІО»
2022

Чути голос у Рамі, плач і ридання та
голосіння велике: Рахиль плаче за дітьми
своїми і не дається розвеселити себе, бо
немає їх...

Євангеліє від Матвія, 2, 18

Я ніколи не був у Вифлеємі, але Вифлеєм
завжди був у моєму серці

Дж. Хатчінс

Не важливо, чи ви вірите у Бога. Важливо,
що Він вірить у вас.

Олександр Дюма-батько

Чи живий ще Бог?
Друже мій — чи дихає Він?

Емілі Дікінсон

ДИТЯ

1

Їсі знають, принаймні християнська частина людства, про події, що сталися в Палестині після народження Ісуса Христа. Хтось сумнівається у їхній правдивості, а хтось сперечається — скільки ж було знищено хлопчиків у місті Вифлеєм і довкола нього за наказом жорстокого царя Ірода? Але мало хто знав і знає про інші події, які сталися після того, як нещасних дітлахів було страчено, а Маріам (Марія на європейських мовах) і Йосип, несучи на руках малятко, якому судилося стати Месією, що порятує людство і змінить його долю, втекли до Єгипту, аби переждати там лихолітній час.

Про них, ці події, і розповім.

...Цар Ірод тієї ночі не спав. А втім, безсоння мучило царя давно, відколи за його наказом було вбито кохану дружину Ірода Маріамну. Тими ночами Ірод (взагаліто ім'я його старогрецькою мовою Герод, але ми називатимемо його за європейською традицією Іродом) тисячі разів думав про те, куди ж витікає час... Час, якого не здатен загнати у свій сон. Сон — це було єдине, що йому не підкорялося в його царстві. Його, як і час, не можна було бичувати і стратити. Навіть налякати.

У такі безсонні ночі Ірод вслухався у бездонну, всеохопну тишу, і йому здавалося, що її от-от порушать тихі, майже безшелесні кроки Маріамни, ходу якої тільки він один і зда-

тен уловити. А далі він почує її тихий срібний сміх, ловитиме, збиратиме його пригорщами, як збирав колись, доки вона жила. Доки приносила йому радість. І сенс життя.

Доки її не вбили за його ж наказом..

Він тоді запідозрив дружину: вона брала участь у змові проти нього, свого царя, свого чоловіка.

Кроків не було, і сміху теж не почути, і її ласки не буде, і запаху її губ і волосся. Якби ж він знав, яка висока ціна — сміху, ласці, запахам! Не знав. А назад нічого ж не вернеш.

І від того росла його чоловіча лють, а вранці в підземелля неподалік царського палацу приводили нову жертву — раба, якого бичували, доки той не вмирав у повільних страшних муках — він гасив Іродові лють і розпач.

Ірод скасував ті страшні езекуції після того, як однієї ночі остаточно зрозумів, що ні тих її тихих кроків, ні срібного сміху ніколи більше не почує. Раби мусили працювати на нього, а не спокутувати провини якоїсь там жінки. Так він сказав собі й катування припинили, хоч і не зникло безсоння. Воно жило разом із ним, і якось він подумав, що, як не дивно, воно допомагає йому жити. Жити довго і примножувати його владу, багатство і славу.

Безсоння зникло недавно, після того побиття хлопчиків, серед яких мав бути один, той, хто нібито мав посягнути на його, Іродове, царювання, більше з тим (ха-ха!): стати всесвітнім царем. Ірод так само засміявся, коли почув ту дурню. Йому доповіли, що якісь три бородаті старці зі Сходу розшукують чи то місто, чи місце, де мав народитися майбутній цар. Він посміявся, але наказав привести старців у його палац.

Прийняв їх не відразу: хто б вони не були, мусили почекати. Чекати зустрічі з царем. Чекання, він знав, поселяє

в людські душі тривогу, непевність, а тривале чекання — трепет і страх. Цих два невидимці здатні видати, виштовхнути назовні потаємне.

Тим часом наказав зібрати первосвященників і вчителів Божого закону, яких звали книжниками.

Управителю царського палацу, котрий мав зібрати їх, суворо наказав:

— Нехай поспішають.

— Так, ваша величносте, вони поспішатимуть, — відповідь управитель.

— Хай дуже поспішають.

Ірод це промовив і відразу пошкодував про сказане. Ще чого доброго подумає, що цар надає великого значення цьому зібранню. Але нехай. Управителя все одно час міняти. У давніх слуг була та перевага, що вони мовби входили у волю свого повелителя, ставали його частинкою, а отже, його царська воля була і їхнім життям, невіддільною його частиною. Його воля входила у їхню кров і плоть. Робила ще покірнішими, готовими до найбільшої покори. Проте водночас ті старі слуги дізнавалися, так чи інакше, про таємниці своїх господарів, а цього Ірод не терпів. Його підозріливість не знала меж, вона закінчувалася тільки зі смертю того, кого він у чомусь підозрював. Шкода, що так було і з Маріамною.

Ірод тоді вдивлявся у бородаті лиця. Майнула думка: «Вони тільки бояться мене чи й люблять, як належить любити свого володаря?» Цього йому ніхто не скаже. Не відповідь, не видасть, що вони думають насправді.

Він спитав — чи щось сказано у священних книгах про можливу появу якогось там новітнього царя? Де той має народитися?

Первосвященники й книжники мовчали. І в цьому мовчанні проросла відповідь на його думку-запитання. Вони всі боялися його, але не любили.

Дивна річ — йому раптом захотілося їхньої любові. Не безмежної покори, не страху, а саме любові.

Він так постарів?!

Однак і старим він мусив бути царем, тільки він, і ніхто не міг посягнути на його владу — ні вчора, ні сьогодні, ні завтра.

Ірод, звісно, не вигукнув цього. Він чекав.

І нарешті озвався один із первосвященників — хриплим, скрипучим голосом:

— Може, це й не стосується теперішнього часу, але в пророка написано: «І ти, Вифлеєме, не менший нічим між осадами Юдиними, бо в тебе з'явиться Вождь, що буде Він пастити народ Мій ізраїльський».

— У Вифлеємі? — голос Ірода був схожим на шипіння змії перед стрибком на жертву. — То той, хто захоче стати царем, має народитися у Вифлеємі?

— Так написано, — голос у первосвященника вже не скрипів, а дрижав. — Але це може й нічого не значити. Тобто процтво стосується... невідомо, коли воно справдиться...

«Ага, ти таки мене боїшся. Дуже боїшся!» — Ірод ледве не вигукнув ці слова.

Історія своєрідно повториться майже через два тисячоліття, коли новітній Ірод, ще кривавіший, викличе до себе одного з очільників церкви з країни, звідки сам був родом. Новітній Ірод знущатиметься, демонструючи свою владу, спростовуватиме слова Святого Письма, яке він добре знав, бо сам колись навчався у духовній школі. Митрополит із його краю погоджуватиметься, коли новітній Ірод питатиме,

чи він має рацію? Так, царю. О, так — гасив біль ієрарх. Так, товаришу...

Зрештою той, хто за іронією долі матиме таке ж ім'я, як названий батько Месії, скаже, не приховуючи іронії:

— Що, мене боїшся, а Його — ні? — Він ткне пальцем у небо. — А раптом Він є?

Митрополит здригнеться й опустить очі.

Давній Ірод мав теж щось сказати, але тільки іронічно посміхнувся.

Він вимовив по-царськи зневажливо:

— Можете йти.

Потім настала черга тих прийшлих старців, котрі розшукували місце народження новітнього царя.

Дивна річ, коли вони зайшли до царської зали й Ірод глянув на них, то відразу заспокоївся. Бо ті подорожні були не лише старими, а й очевидно жебраками. Таким бідним був їхній одяг. Чи варто надавати значення словам якихось волюцюг, звідки вони б не прийшли?

І все ж Ірод їх розпитав, чому вони вирішили, що десь має народитися новітній цар? І старці відповіли, що вони побачили дуже яскраву, незвичну зірку, зорю, якої раніше не було і яка рухалася небом. Зоря мала означати щось велике — народження нового повелителя. І вони пішли за нею, цією зорею. Так вони прийшли до Єрусалима, над яким зоря спинилася, до царського палацу, — бо якщо мав народитися новітній славетний цар, то де ж йому народитися, як не в царському палаці?

Ірод засміявся і сказав:

— У цьому палаці ніхто тепер не народився, і доки я цар, ніхто не народиться. Бачите, я ж, як і ви, старий.

Старці переглянулися. Вони явно були збентежені.

Тут Ірод згадав про слова первосвященника, про слова, які нібито колись промовив чи написав якийсь там пророк.

Ірод проказав, не приховуючи глумливості (хотів, аби ці старі дурні її відчули):

— Ідіть до Вифлеєма. Це таке місто неподалік від моєї столиці. Ідіть і пильно розвідайте про те Дитятко, що має народитися. А як знайдете його, прийдіть і розкажіть мені, щоб і я міг йому поклонитися.

Старці пішли, а Ірод довго сміявся. Його сміх вдарявся об стіни тронної зали, ставав великими горошинами, що почали заповнювати залу, аби поховати Ірода. Та цар цього не помітив. Встав із трону і вчасно вийшов.

Але вночі він таки не стримався і вибрався на дах свого палацу. І там побачив зорю. Яскраву. Велику. «То й що? — подумав. — Ще одна зоря серед багатьох зір. Зірочка як зірочка. Ну, може, трохи більша».

Але тут зоря почала справді рухатися. Повільно, але неспинно. І рухалася вона... Вона рухалася далі. У той бік, де лежав Вифлеєм. То пророцтво здійснюється?

Іродові раптом стало зимно. Наче хтось наклав на його плечі мокру одіж. Саме не лише холодну, а й мокру.

Так, він старий, але ніхто не сміє посягати на його владу, його місце. Бо він ще житиме довго, дуже довго. І владою ділитися не збирається.

Ірод думав так, як думали багато володарів-тиранів до і після нього.

Він спускався східцями й гасив у собі бажання опертися на стіну.

...А прокляті старці не вернулися до нього. Зникли, наче розчинилися серед дня чи ночі. Це була відверта зневага. Невже побачили те Дитятко і воно щось їм сказало...

Про нього, старого Ірода, і про своє майбутнє владарювання...

Дурня! Таке маленьке ще не вміє нічого казати. І не скаже...

Й Ірод вирішив.

Через якийсь час він наказав повбивати маленьких хлопчиків віком до двох років (бо, може, те осоружне дитя народилося ще раніше) у Вифлеємі й околицях навкруги того містечка.

Ніщо не здригнулося в ньому, коли доповіли, що його повеління виконано. Аби полегшити виконання царського наказу, вифлеємських і довколишніх дітей зібрали в найбільшому домі того міста нібито на свято вручення царських дарунків. Там їх і вбили. А потім пройшлися ще по всіх оселях, щоб нікого не сховали.

Тієї ночі Ірод уперше міцно спав. Бо відтепер ніщо не загрожувало його владі. Йому навіть здалося, що він помолодшав. Завдяки вбитим дітям?

Так тривало до того дня, коли управитель (він його поки що помилював), посміхаючись, розповів царю, що вчора, виявляється, знайшли ще одного малюка такого самого віку, як ті, що їх позаколювали.

— Де? — Ірод стрепенувся, щось неприємне потекло по його спині. — Де знайшли?

— У хатині між пагорбами біля Вифлеєма, — відповів управитель. — Хатина непоказна, майже нора, тож її тоді й проминули. Але тепер — усе. Останній пуцьввірінок не втік.

Усе? Того дня Ірод теж порадив. Але раптом вночі він прокинувся. Не зміг зрозуміти чому. Наче хтось торкнувся його плеча: «Вставай, Великий Царю, Великий Іроде, не час спати. Бо небезпека поруч. Вона не вмерла».

Яка ще небезпека? Посилена, надійна варта охороняє його палац, нікому сюди не пробратися, нікого не пустять без царського дозволу.

І все ж небезпека була. Вона стояла біля воріт. Це він зрозумів, як і те, що нею не варто нехтувати. З нею варто боротися й перемогти. Знищити, доки вона ще маленька. Чи вже велика?

Вранці він подумав: а чи справді той малюк, те Дитятко, якого знищили через місяця півтора після вифлеємської страти, останній? Може, те Дитятко, про якого казали старці зі Сходу, ще не вбито, ще живе, набирається сили... Якщо приховали одного, то чому б не приховати й другого? Так надійно, щоб його не знайшли? І саме те друге має стати в майбутньому царем...

Ірод не знав, що те Дитя, якого він боїться, вже разом із Марією і Йосипом — у Єгипті. Вони гладять його по голівці, купають, а Марія годує смачним материнським молоком.

Цар наказав ще раз оглянути всі вифлеємські оселі й хатки в селах довкола міста, всі пагорби та гори на схід і південь від Вифлеєма. Дуже пильно оглянути. Виявити всіх можливо прихованих дітей, усіх потенційно небезпечних хлопчиків. Малих злочинців.

Через тиждень йому доповіли — царський наказ виконано, але нікого не знайшли. Діти-хлопчики або народилися після вифлеємської різни, або були старшими — трьох, чотирьох, п'яти років.

Ірод заспокоївся. Але ненадовго. Щось йому підказувало — той Хлопчик, те Дитятко, та загроза є, ще є, ще живе. Досі живе.

Він мусив його знайти. Але де його шукати, якщо справді все обнишпорили?

Ірод наказав дізнатися про тих, хто виїжджав разом із дітьми з Вифлеєма останнім часом. Ніхто не виїжджав, ніхто не покидав міста й околиць — такою була відповідь через кілька днів. Хіба що кілька людей ходили молитися до Єрусалима, але всі вони повернулися. Ходили без дітей і вернулися без них.

Той, кого шукали, наче справді випарувався, як вранішня роса. Вона зрідка буває у спекотному, посушливому Єрусалимі, але ж буває... Ірод не знав, що робити. І від того його лють росла. Він велів знову привести раба, який чимось провинився. Ні, — то знайти провину.

— Молодого раба, — наказав Ірод.

Коли раба завели до невеликої зали для покарань, Ірод подивився на молоде дуже тіло.

Ірод спитав його:

— Ти знаєш, хто я такий?

— Наш всемогутній цар, — відповів раб.

Він подивився на Ірода без страху, тільки якось наче стомлено. Але та втома здалася Іродові ще й викликом.

— Знаєш, яка твоя провинна? — Ірод блиснув тим поглядом, якого ніхто з його оточення не витримував.

— Мені ще не сказали, — нахабно відповів раб. — Я думав, може, ведуть на якусь роботу.

Ірод змахнув рукою, і раба поклали на кам'яну лавку, зв'язали руки й ноги.

Він дивився, як опускається канчук на молоде дуже тіло, як воно репається; чув, як раб, приречений померти у страшених муках, стогне. І не мав задоволення. Не відчував. На мить здалося — то бичують його самого. Лише на мить. Але він уже відчув, як репається його стара шкіра, яка колись теж була молодого й дужою, призначеною, щоб її пестили жінки. Маріамна...

Маріамна. О, Маріамна!..

Щось даленіло, стихало. Її зойк, сльози, крик: «Я не винна!»

Ні, вона не кричала, хіба що ледь-ледь скрикнула, бо ж убили його кохану таємно. Так йому доповіли.

А поруч стогнав раб, який мусив загасити, але не загасив його лють. Тільки викликав блискавку-спогад...

Ірод змахнув рукою. Каткування припинили. Він подумав, як би повівся цей здоровенний слуга, канчук якого шматував спину, руки й ноги, якби він, його цар, наказав покласти на лавку царське тіло. І бити, бичувати, робити шматком кривавого м'яса.

«Я ще не божевільний», — подумав Ірод.

Він ішов довгим коридором царського палацу. Оглянувся, бо подумав, що за ним волочиться його скривавлена тінь.

«Хіба тіні мають кров?» — саркастично подумав Ірод.

Тіні не було. Але десь же жив той, проти кого спрямована його лють. І гнів, що більший од нього самого, уже від нього не залежить.

Щось забриніло раптом у голові Ірода, якась згадка, яку не міг віднайти, зробити явною.

Над Єрусалимом усе вище підіймалося сонце. Воно теж глузувало з нього, його безсилої люті. З гніву, що от-от накриє його, як велика кам'яна брила.

Він мав би сховатися від цього світла. Так він чогось подумав. Але куди? У підземелля?

Який він самотній серед великого палацу! Невже тут колись житиме той хлопчисько-цар?

Від нього вже треба втікати?

Ні, ні, і ні!

Утікати теж не було куди. Хіба в безмежжя власної порожнечі й самотності. Але ж до порожнечі чи самотності не

поїдеш у гості, від них не втечеш, їх не позбудешся, навіть приймаючи якогось сусідського царя чи осоружного римського чиновника.

Прокляті римляни! Зайди начеб із вічного міста, як вони його називають. Вічне місто! Вічним був тільки Єрусалим, той Єрусалим, яким він правив.

Він, Ірод, ще править, царює, але присутність чужинців, які начебто й не втручаються в його владу і його діяння... але вони є, є, є і зовсім поруч, близько, і він мусть визнавати їхню присутність, бо за ними бовваніє імперія у сотні (а може, й тисячі) разів більша й могутніша, ніж його царство.

Царство Юдея ще не входить безпосередньо до Римської держави. Воно має статус так званої клієнтної або союзної території. Це означає самостійне правління Ірода, але забороняє йому вести незалежну політику щодо сусідніх, не підвладних імперії держав. Від Юдеї відрізали її північну частину, і кордон пролягає вже надто близько від самого Єрусалима. І перепис населення проводили разом з усіма провінціями. Юдею хочуть приєднати до Сирії. Ірод скрегоче зубами. Але таке життя. І щоб утримати владу, доводиться ставати вже не могутнім звіром, а змією, що звивається, аби на неї не наступила сандалета римського імператора, і тамує в собі бажання висунути жало і вкусити.

О, як би він вкусив! Якось Ірод побажав, що сонце після заходу не зійшло там, за морем. У Римі. Але Сонце, на жаль, було йому не підвладне.

Ірод раптом згадав торішній приїзд до Єрусалима римського намісника Сирії Квірїнія. Найближчого сусіда! Квірїній був дуже незнатного роду — не те що царського! У його роду навіть не було високих сановників-сенаторів! А Квірї-

ній до того, як стати намісником, побував і звичайним легіонером, отже, солдатом, вояком, яких у самого Ірода не бракує. Проте цей вояк став підійматися завдяки тому, кажуть, що сподобався імператору Октавіану Августу. І це змушувало пильніше до нього придивлятися...

Взагалі-то намісників у Сирії було два. Цивільний — Квінтілій Вар і військовий — Публій Квіріній. Але Ірод знав, що реальна влада належить саме Квірінію. За ним стояло велике військо. Він вмів ним керувати й знав, як його використати.

Останнім часом поповзли дві чутки. Перша — Юдею приєднають до Сирії. І роль царя буде зведена до того, щоб бути, по суті, підданим Квірінія. Як там його? Публія Сульпіція Квірінія, чи якимось так... Язика можна зламати! Друга — Юдея отримає окремого намісника. І резиденція його буде ніде інше, як у Єрусалимі. Може, і в Іродовім палаці. Це було ще гірше, ніж стати підданим якогось там Квірінія.

Бо до Квірінія тепер далеко.

А коли намісник з'явиться тут... Тоді влада царя, підданого Риму, стане геть примарною. І він, Ірод Великий, змушений буде (яка ганьба!) приходити до чужинця, що може виявитися взагалі не знатного, а низького походження, ще нижчого за Квірінія, і звітувати про свої царські дії... Це ще гірше, ніж об'єднання Юдеї й Сирії.

От чому під час торішнього приїзду Квірінія до Юдеї Ірод прикидався, що має за честь зустрічати поважного гостя, ба більше, начальника, якому доручено братерську опіку над союзним царством, радий цьому приїзду і милостивій увазі. Квіріній, звісно, удавав із себе римського вельможу, але його сутність (плебейська, як там у них кажуть) — солдатська — так і лізла з простакуватої грубуватості, з усіх фальшивих манер, якими обходився. Навіть дозволив за столом, коли

добряче хильнув юдейського вина, поплескати його, царя, по плечу! З яким задоволенням Ірод віддав би цього нахабу під канчуки свого ката, але мусив терпіти й посміхатися. Його посмішка душила осоружного посланця Риму — колись той у цій посмішці-петлі задихнеться!

Звісно, він зустрів римського намісника за найвищим розрядом. Були скликані всі найзнатніші люди Юдеї — його родичі, сини, племінники, правителі міст і територій, багаті наближені, знатні воїни та священники. Столи ломилися від напоїв і наїдків. Від смажених дроздів та солов'їв, нирок волів до десятка видів паштетів і м'яса, загорнутого у виноградне листя й пахучі трави. А мед у дзбанах і тарелях, у гарбузах й африканських плодах! Пили за першого з усіх римлян, рівного їхньому богу Юпітеру, за царя Ірода, намісника Квірінія та багатьох із присутніх.

А Квіріній насмілився поплескати царя по плечу!

І він мусив удавати, що нічого не трапилося, хоч те бачили багато з присутніх на бенкеті...

Часи, що настали, можна було називати тільки ганебними. Але треба було відтягувати, розтягувати час...

Виявити якийсь непослух — значило збунтуватися проти Риму і позбутися трону.

Убити римського намісника означало ще гірше.

Він знав, що через тиждень-другий Квіріній зникне, як поганий сон, розтане, як марево в пустелі. І він, Ірод, знову буде повноправним царем, не приєднаним до якоїсь там Сирії. Тому й зустрів, як належить, удавав, грав, тамуючи лють, заткнув пельку дорогими подарунками. І, здається, Квіріній лишився задоволеним.

Тоді ж, за столом, Квіріній патякав, як багато в нього слуг і рабів, і кожен має свій обов'язок й призначення. Навіть

є раб, який йому шліфує нігті. І рабиня, яка масажує тільки сідниці. Він багато чого варнякав, цей вискочка і солдафон. І за столом, і опісля, коли бесідували в царському саду. Дещо Ірод запам'ятав, особливо, що стосувалося згадок про Рим і порядків у ньому. Про плани Квірінія щодо розширення намісництва. Про те, що Юдею справді хочуть об'єднати із Сирією. Як нахабно-відверто Квіріній промовив те!..

— Мені розповіли, що найперший імператор Риму Юлій Цезар якось сказав — ліпше бути першим у галльському селі, ніж другим у Римі, — вів далі Квіріній. — Розумним був Цезар, якого ті падлюки, всілякі брути, убили. Таких ненавиджу, і ти, царю, знаю, ненавидиш.

— Так, вельможний наміснику Риму, — відповів Ірод.

— От і добре. — промовив Квіріній. — Октавіан Август перший у Римі, а я, його підданий, перший в Антиохії. А ти, царю, перший у своєму царстві. За це можна й випити. За тих, хто справді перший!

— Розумно сказано, — згодився Ірод.

Квіріній глянув на нього. Посміхнувся так, як міг посміхатися вже п'ятий.

— Ти, царю, перший у своєму Єрусалимі, — повторив Квіріній. — Перший у своєму царстві. Але не забувай, що першим в Антиохії, в цілій провінції, яка вчетверо, а, може, вп'ятеро більша за твою Юдею, є я. Твій друг, Іроде Великий, так, здається, тебе звать. — І Квіріній вимовив це неприховано глузливо: — Який не дасть тебе образити...

Квіріній огидно захихотів. Наче зацвірінькав і заричав водночас.

Це хихотіння раптом прорвалося тепер через димчасту завісу цілого року, що минув після візиту Квірінія. А за ним постали, наче визирнули з димки часу, якісь слова. Ірод на-

ЗМІСТ

Перша книга

ДИТЯ.....	5
1.....	7
2.....	23
3.....	31
4.....	47
5.....	63
6.....	70
7.....	80
8.....	98
9.....	120
10.....	131
11.....	140
12.....	154
13.....	161
14.....	174
15.....	183
16.....	190

Друга книга

ВОГОНЬ.....	197
1.....	199
2.....	217
3.....	229
4.....	249

5.....	.255
6.....	.268
7.....	.281
8.....	.294
9.....	.310
10.....	.324
11.....	.341
12.....	.364
13.....	.391
14.....	.407
15.....	.420
16.....	.434
17.....	.448
18.....	.463
Т ретья книга	
Ц ІМ477
1.....	.479
2.....	.502
3.....	.521
4.....	.531
5.....	.538
6.....	.548
7.....	.574
8.....	.587
9.....	.597
10.....	.604
11.....	.611
12.....	.630